

Romantik yaradıcılıq tipi ədəbiyyatşünaslıq müstəvisində

Qəhrəmanova Ulduz Fərhad qızı ^{ORCID 0009-0003-4418-9319}

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Bakı, Azərbaycan, fil.f.d.

ulduzkahraman1@gmail.com

MƏQALƏ HAQQINDA MƏLUMAT	XÜLASƏ
Məqalənin tarixçəsi Daxilolma tarixi: 07.07.2025 Düzəliş tarixi: 22.09.2025 Qəbul olunma tarixi: 15.12.2025	Romantiklər cəmiyyətlə barışmır, gerçəkliyi qəbul etmir, tarixi inkişafı görmür, ona görə də keçmişin bərpasına çalışırdı. Romantiklər 1824-cü ildən nəşrə başlayan “Qlobus” jurnalının ətrafında toplaşmışdı. Romantik yaradıcılıq tipinin nümayəndələri klassizm ədəbi cərəyanına qarşı mübarizədə realistlərlə birləşdilər. Çünki həm romantiklər, həm də realistlər həyatı öyrənir, tipik xarakterlər yaradırlar. “Yenə dərnəyi”ndə birləşən romantiklər azadlıq uğrunda aparılan vətənpərvərliyi tərənnüm edir, orta əsrlər dövrünə qayıtmağı arzulayırdı.
Açar sözlər romantika, metod, mütərəqqi romantiklər, mürtəce romantiklər, varlığın obyektiv inikası, varlığın subyektiv inikası	

Məlumdur ki, romantik yazıçı həyatı görmək istədiyi, realist yazıçı isə onu olduğu kimi göstərməyə çalışır. Hər iki halda yazıçının bədii təsvir məharəti zəruridir. Romantik və realistlərin mübarizə üsulları fərqlənsə də, əslində məqsəd və amal eynidir. Dünya ədəbiyyatı tarixində ədəbi metod olan Avropa romantizminin mürtəce qolu qısa bir dövrü – XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərini əhatə edir. **“Yenə dərnəyi”ndə** birləşən romantiklər azadlıq uğrunda aparılan vətənpərvərliyi tərənnüm edir, orta əsrlər dövrünə qayıtmağı arzulayırdı.

Romantiklər cəmiyyətlə barışmır, gerçəkliyi qəbul etmir, tarixi inkişafı görmür, ona görə də keçmişin bərpasına çalışırdı. Romantiklər 1824-cü ildən nəşrə başlayan **“Qlobus” jurnalının** ətrafında toplaşmışdı. Romantik yaradıcılıq tipinin nümayəndələri klassizm ədəbi cərəyanına qarşı mübarizədə realistlərlə birləşdilər. Çünki həm romantiklər, həm də realistlər həyatı öyrənir, tipik xarakterlər yaradırlar.

Belinski deyirdi: “Romantiklər gələcəyə nəzər salırdı, ancaq “qızaran üfünün o biri üzünü”, “həsrət çəkilən gələcək ölkəni” görə bilmirdi”. [1, s.256] Romantik metod sənətkarın həyata romantik münasibəti nəticəsində onu olmalı olduğu, arzu olunduğu, xəyalda yaradıldığı kimi obrazlarla əks etdirən metoddur. Realist və romantik metodlar arasındakı fərqləri mütləqləşdirmək olmaz. Onlar həm də realizm, romantizm ədəbi cərəyanlarını yaradır.

Şərq, o cümlədən, Azərbaycan ədəbiyyatında tarixən qüvvətli olmuş romantika xüsusi bir bədii estetik keyfiyyət kimi bütün əsərlərdə ola bilər. Ümumiyyətlə, “həyatın bədii ədəbiyyatdakı inikası 2 yerə ayrılır:

1. Varlığın obyektiv inikası: Bu realist metoda əsaslanır.
2. Varlığın subyektiv inikası: Bu romantik metoda əsaslanır”. [4, s.68]

Deməli, romantik metod varlığın subyektiv inikasıdır. Romantik metod yazıçı fantaziyasına, təxəyyülünə əsaslanır. Romantik metod həyatı, ictimai quruluşu, insanın məişət tərzini yazıçının gördüyü kimi deyil, görmək istədiyi şəkildə verməyi tələb edir. Romantik terminin mahiyyətinə, yaranma tarixinə nəzər saldıqda aydın olur ki, o, roman sözündəndir, “kitabda olduğu kimi” mənasını bildirir. Romantik metodda ideal hesab olunan cəhətlər ön plana çəkilir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində romantik bədii yaradıcılıq metodunun kökləri dərinlidir. İstər klassik, istərsə də müasir ədəbiyyatımızda romantik yaradıcılıq metodu əsasında ölməz sənət əsərləri yaradılmışdır. Məsələn: Humanist şair Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”də irəli sürdüyü bəşəri ideyalar: ölkənin ədalətli idarə olunması, əmək adamlarına hörmət, qadın idrakına inam və s. kimi ideyalar romantik metodun xəyal dünyasıdır. Yaxud: Füzuli “Leyli və Məcnun” poemasında Məcnun bədii obraz kimi Füzulinin romantik dünyasının məhsuludur. Belə ki, Məcnunun insanlar aləmindən səhraya üz çevirməsi feodal dünyasından uzaqlaşmış azad, sərbəst yaşamaq arzusunun aydın ifadəsidir.

Klassik ədəbiyyatda müşahidə olunan romantik metod sonralar daha da qüvvətlənir. Azərbaycan ədəbiyyatında Hüseyn Cavid, Məhəmməd Hadi, A.Şaiq kimi söz sənətkarları romantik metoddan geniş şəkildə istifadə etmişlər. Romantik metodu əsas götürən sənətkar həyat hadisələrinə yanaşarkən onun subyektiv “mən”i ön plana keçir.

Romantiklərin yaradıcılığında xəyal ilə real varlıq (həyat) arasında bir ziddiyyət var. Bu ziddiyyət xəyalın real varlığa (gerçək həyata) uyğun gəlib-gələ bilməməsindədir. Bu nöqtəyi-nəzərdən romantiklər 2 qola bölünür:

- Mütərəqqi romantiklər: Xəyal və ideallar var ki, bəşəriyyətin, insan cəmiyyətinin irəliyə doğru inkişaf etməsinə, tərəqqi olmasına kömək edir. Yəni xəyal dünyası real həyatla bağlı olur, həyatın tərəqqisinə, inkişafına kömək edir.

- Mürtəce romantiklər: Bəzən bunlara mühafizəkar romantiklər də deyilir. Belə ki, xəyal və ideallar bəşəriyyətin inkişafına mane olur. Yəni: xəyal real həyatla bağlı olmur, xəyal həyatdan ayrılır, ölümə məhkum olur. Yəni real həyatla bağlı xəyal məhv olur, ölür.

Romantik əsərlərin həyatı adiliklərdən, məişət təfəsilatından uzaq olması müəllifdən şərtiliyə geniş yol verilməsini tələb edir. Şərtilik sənətkarı hər şeyi bədii cəhətdən əsaslandırmaq qayğısından qurtarır. Belə qayğıdan azad olan sənətkar fantaziyaya, əfsanələrə, alleqoriyaya meydan verə bilər. Belə ki, əsər qəhrəmanı gah səbətə oturub göylərə qalxır, gah sular girdabına düşür, gah da zülmətə enib dirilik suyu axtarır. O, mələklər, pərilər aləminə rast gəlir, əcinnələr və ifritələr görür, divlər, əjdəhalarla vuruşur, sehrə rast gəlir, tilsimlər sındırır, yaxud üz tutub səhralara gedir.

Ədəbi təcrübələr göstərir ki, realist əsərlərə nisbətən romantik əsərlərdə obrazlı, təşbehli, məcazlı ifadələr daha çox, daha müntəzəm olur. Lakin realist əsərlər isə tipik hadisələrin tipik şəraitdə inikası prinsipinə əsaslanır. Realist əsər tələb edir ki, hər surət özünün səviyyəsinə uyğun bir dillə danışsın. Bu da surəti fərdiləşdirmə ilə nəticələnir. Realist əsərlərdə şərtilik demək olar ki, ortadan götürülür. Realist metod bədii obrazı bəzəksiz-düzəksiz əks etdirən metoddur. Çünki realizm varlığın obyektiv inikasıdır. Realizm həyat həqiqətinə sədaqət prinsipinə əsaslandığı üçün hər bir hadisəyə obyektiv yanaşmağı tələb edir.

Böyük sənətkarlar həm realist, həm də romantik olmuşlar. Qoqol, Çexov, Balzak, Turgenev, Puşkin və b. Göründüyü kimi, romantik metodda xəyal mühüm rol oynayır. Ümumiyyətlə, romantik və realist yaradıcılıq üsulunu (tipini) romantizm və realizm ədəbi cərəyanının adı ilə qarışdırmaq lazım deyil. Nəticə olaraq deyə bilərik ki:

- Romantiklər cəmiyyətin mənəvi həyatını, realistlər cəmiyyətin ictimai həyatını ön plana çəkirlər. Romantiklərdə, doğrudan da, mənəvi həyat diqqət mərkəzində dayanır. Romantiklər ancaq yüksək və ülvəi sifətlərə malik olan surətləri insan keyfiyyətinin mücəssəməsi kimi ümumiləşdirirlər. Yəni bədii surəti ideallaşdırma bilirlər, ideal obrazlar yaradırlar.

- Romantik təsvir üsulunda iqtisadi-ictimai səbəblər ya arxa plana çəkilir, ya da unudulur, həyatı adiliklərdən, məişət təfəsilatından uzaq olurlar. Lakin romantiklərdə möhtəşəm hadisələr, möhtəşəm şəxsiyyətlər bədii şərtiliklə təsvir edilir.

- Romantiklər insanın daxili aləminə dərinlən nüfuz edir, buna görə də onların əsərlərində hissi təsir çox güclü olur.

- Romantiklər pafoslu bir dil ilə danışirlar.

Ədəbiyyat

- [1]. Əlimirzəyev, X. Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları / X.Əlimirzəyev, –Bakı: Elm və təhsil, –2011, –416 s.
- [2]. Mir Cəlal. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları / Mir Cəlal, Xəlilov P. –Bakı: Maarif, –1972, –280 s.
- [3]. Əliyev, M.İ. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi / M.İ.Əliyev, –Bakı: Elm və Təhsil, –2012, –480 s.
- [4]. Mustafayev, M.B. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi / Mustafayev, M.B. –Bakı, –2021.
- [5]. Şəmsizadə, N.Ş. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi / N.Ş.Şəmsizadə, –Bakı: Proqres, –2012. –434 s.
- [6]. Yusifoğlu, R. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları / R.Yusifoğlu, –Bakı: Sabah, –2001. –228 s.

Summary

Romantic creative type in the field of literary criticism

Kahramanova U.F.

Keywords: *romanticism, method, progressive romantics, reactionary romantics, objective reflection of being, subjective reflection of being*

Romantics do not reconcile with society, do not accept reality, do not see historical development, therefore they tried to restore the past. Romantics gathered around the magazine “Globus”, which began publication in 1824. Representatives of the romantic creative type united with realists in the fight against the literary trend of classicism. Because both romantics and realists study life, create typical characters. Romantics, who united in the “Yena Association”, glorified patriotism carried out for freedom, and wished to return to the Middle Ages.

Резюме

Романтический тип творчества в плоскости литературоведения

Гахраманова У.Ф.

Ключевые слова: *романтизм, метод, прогрессивные романтики, реакционные романтики, объективное отражение бытия, субъективное отражение бытия*

Романтики не примиряются с обществом, не принимают реальность, не видят исторического развития, поэтому они пытались восстановить прошлое. Романтики собрались вокруг журнала “Глобус”, который начал издаваться в 1824 году. Представители романтического творческого типа объединились с реалистами в борьбе с литературным течением классицизма. Потому что и романтики, и реалисты изучают жизнь, создают типичные характеры. Романтики, объединившиеся в “Йенскую ассоциацию”, прославляли патриотизм, проявленный во имя свободы, и мечтали вернуться в Средневековье.